

Een (verdere) civilisering van het strafproces

Willem F. Korthals Altes¹

Door Promis zijn we eraan gewend geraakt dat vonnissen in strafzaken qua opzet wat meer op civiele vonnissen zijn gaan lijken. Rechters stellen feiten vast, bespreken de standpunten van partijen en geven dan hun oordeel. Die lijn zouden we ook naar de voorkant van het strafproces kunnen doortrekken, als we net als in civiele zaken aan partijen (OM en verdediging) in een eerder stadium van het proces een substantiëringsplicht zouden opleggen. De kwaliteit van het strafgeding – en daarmee ook van het vonnis – zou erbij gebaat kunnen zijn.

Substantiëringsplicht bij civiel sinds 2002

Ruim tien jaar geleden onderging het Wetboek van Burgerlijk Procesrecht een forse aanpassing. Voordien was het mogelijk (en *bon ton*) een civiele vordering met een uiterst summiere dagvaarding aanhangig te maken en daarop met niet veel meer dan een 'blote' ontkenning als conclusie van antwoord te reageren. Partijen kwamen pas in hun conclusies van repliek en dupliek met hun kaarten op tafel.

Sinds de wijziging per 1 januari 2002 hebben zij de plicht al bij dagvaarding en antwoord hun standpunten te onderbouwen, (wat eiser betreft) op reeds bekende verwerpen van de wederpartij in te gaan en zich over het mogelijk te leveren bewijs uit te laten. De onderlinge posities worden daarmee in een vroeger stadium meer uitgekristalliseerd en de rechter kan op basis daarvan een zinnige comparitie houden. Als hij toch nog een vonnis moet schrijven, heeft hij daarvoor met al die stukken als ondersteuning nog steeds ruimschoots de tijd. Verder reageren partijen in civiele zaken in hun conclusies doorgaans op elkaar. Het tijdsverloop tussen de momenten waarop ze worden genomen, laat dat toe.

In strafzaken gebeurt het op de zitting

Dat ligt anders in strafgedingen. Daar heeft doorgaans pas op de openbare zitting de uitwisseling van standpunten plaats. Weliswaar wordt het geding met de tenlastelegging (vergelijk het petitum in civiele zaken) ingeleid en moet de officier van justitie het dossier (vergelijk de producties in civiele gedingen) overleggen, maar het verband tussen beide en het verweer komen niet eerder

dan ter zitting aan de orde. Pas bij requisitoir laat de officier van justitie weten welk bewijs hij als ondersteuning van de tenlastelegging wil gebruiken ('bezigen' in jargon) en daarna komt de verdediging voor het eerst met haar eigen visie op de zaak.

Tenzij het om megazaken met meer zittingsdagen gaat, wordt van de verdediging verwacht dat zij terstond na het requisitoir haar pleidooi houdt. Je zou denken dat zij daarin op het requisitoir reageert. Dat is in kleinere zaken natuurlijk ook het geval. Maar in grotere onderzoeken is het vooral een kwestie van anticiperen. Opvallend in vergelijking met de conclusiewisseling in civiele zaken is dat het pleidooi vaak al gedetailleerd op papier staat, voordat de officier van justitie zijn requisitoir heeft gehouden. Alleen op de strafais en onverwachte opmerkingen (of eventuele wijzigingen van de tenlastelegging) reageren raadsliden nog weleens buiten hun pleitnota om. Hoe het ook zij, de rechtbank weet dus pas in een laat stadium van het proces wat precies de standpunten van partijen zijn en moet vervolgens binnen twee weken een schriftelijk vonnis met onderbouwing van haar oordeel produceren.

Dat zou ook anders kunnen.

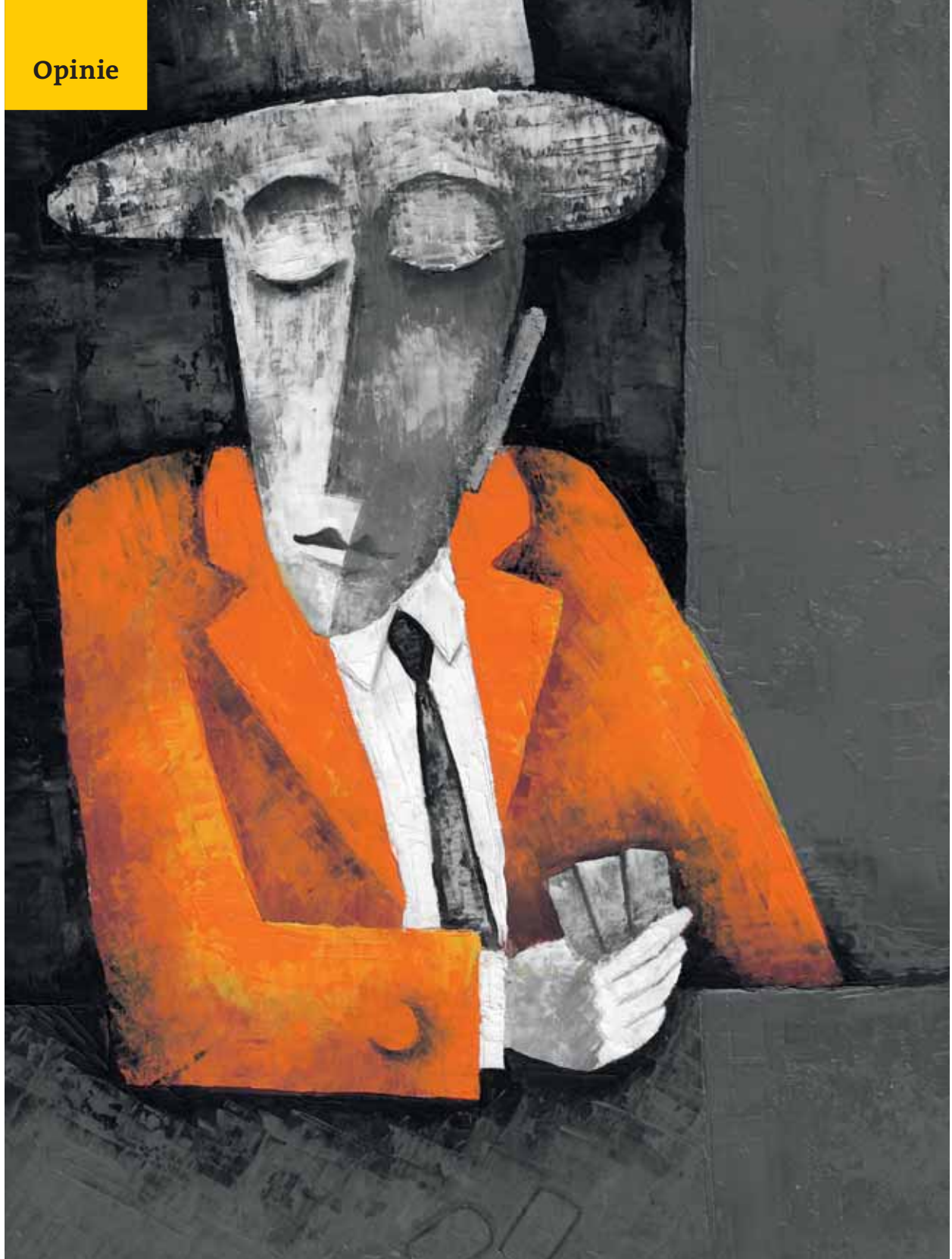
Een conclusie van eis van de officier van justitie

Waarom verlangen wij niet van het OM dat het op een veel eerder moment dan de zitting bij wijze van 'conclusie van eis' met de onderbouwing van zijn uiteindelijke vordering komt? Het 'petitum' zelf (de eventuele strafais met alles wat daaraan vastzit) hoeft er nog niet in. Maar wat is ertegen, als de officier van justitie tegelijk met de dagvaarding zijn standpunt over de bewezenverklaring aan de hand van het dossier toelicht? Hij kan dan kenbaar maken welke bewijsmiddelen hij voor de bewezenverklaring van belang acht.

Auteur

1. Mr. W.F. Korthals Altes is senior rechter in de Rechtbank Amsterdam.

Van de verdediging wordt verwacht dat zij terstond na het requisitoir haar pleidooi houdt

Eugene Ivanov, Orange cards player © Shutterstock

Op deze wijze moet hij zich ook al een behoorlijke tijd voor de zitting in de zaak verdiepen en kan hij eventuele hiaten tijdig vullen of tijdig tot de conclusie komen dat het bewijs, al dan niet op onderdelen, onvoldoende is.

Als deze procedure wordt toegepast, zullen ook wijzigingen van tenlasteleggingen minder vaak voorkomen,

Leent elke strafzaak zich voor deze procedure? Nee

zeker als ze betrekking hebben op onderdelen die al uit het dossier volgen. Het wekt bij verdediging en rechtbank – begrijpelijkerwijs – nogal eens irritatie, als de officier van justitie meteen bij aanvang van de zitting een vordering wijziging tenlastelegging indient die alleen uit een betere lezing van het dossier voortvloeit en dus al veel eerder, in concept, naar alle betrokkenen had kunnen zijn gestuurd. Je zou het OM kunnen verplichten dat soort wijzigingen tegelijk met de ‘conclusie van eis’ kenbaar te maken.

Wordt deze procedure toegepast, dan beschikken alle betrokkenen voor het begin van de openbare zitting over een behoorlijk overzicht van de standpunten van partijen

Op deze manier beschikken de betrokkenen enige tijd voor de zitting over een met een moderne civiele dagvaarding vergelijkbaar stuk van de 'eisende partij'. Alleen het 'petitum' – de strafeis met alles wat daarbij komt – blijft tot op de zitting in portefeuille. Dit laatste ligt voor de hand, omdat ter zitting van alles naar voren kan komen wat de eventuele strafeis kan beïnvloeden. Sterker nog, ter zitting kan de officier van justitie alsnog tot de conclusie komen dat het bewijs er – geheel of ten dele – niet inzit en dat – opnieuw al dan niet voor een deel – vrijspraak moet volgen. Bovendien kan hij op de zitting pas op het verweer reageren en de persoonlijke omstandigheden van verdachte, die in de – op de bewezenverklaring gerichte – 'conclusie van eis' nog zijn meegenomen, in zijn vordering betrekken. Ter zitting heeft zijn statement in deze procedure het karakter van een 'conclusie van repliek', afgesloten met de definitieve vordering.

De conclusie van antwoord van de verdediging

Dat dan van een conclusie van repliek sprake is, heeft als achtergrond dat tegenover deze substantiëringsplicht voor het OM ook van de verdediging, in het kader van de *equality of arms*, kan worden verlangd dat zij zich al voorafgaand aan de zitting schriftelijk uitlaat en bij 'conclusie van antwoord' op de 'conclusie van eis' van de officier van justitie reageert. Ook hierbij gaat het vooral om een uitlating over het bewijs, al is er natuurlijk niets tegen, als de verdediging tevens de persoonlijke omstandigheden van de verdachte bespreekt. Daarnaast – of, gezien de artikelen 348 en 350 Sv, daaraan voorafgaand – kan de verdediging eventuele formele verweren opwerpen. Afhankelijk van het karakter daarvan zal ter zitting daarmee kunnen worden begonnen.

De 'conclusie van antwoord' leent zich tevens voor het formuleren en onderbouwen van verzoeken tot nader onderzoek, zoals het horen van getuigen. Als de getuigen voor de zitting moeten worden opgeroepen, kan daarmee met de planning rekening worden gehouden. Dat geldt ook, als de verzoeken van dien aard en omvang zijn dat de zaak naar de rechter-commissaris moet worden verwezen. De zaak kan eventueel op voorhand worden aangehouden. Wordt deze procedure toegepast, dan beschikken alle betrokkenen voor het begin van de openbare zitting over een behoorlijk overzicht van de standpunten van partijen en kan de zitting, die daarmee bijna een soort comparitie na antwoord wordt, daarop voortbouwen.

Geen verval van rechten

Betekent dit dat allerlei andere rechten en mogelijkheden vervallen? Dat hoeft niet. Zowel de officier van justitie als de verdediging moeten binnen het kader van de tenlastelegging met aanvullingen en nieuwe standpunten (verweren) kunnen komen. Deze zullen echter vooral hun basis – horen te – vinden in feiten en omstandigheden die zich na de indiening van de conclusie van antwoord, bijvoorbeeld ter zitting, hebben voorgedaan. Ook kan nieuw – belastend of ontlastend – materiaal aan het dossier zijn toegevoegd. Verder moet de officier van justitie op de zitting de mogelijkheid houden met succes een vordering wijziging tenlastelegging in te dienen. Daarvan kan dan wel worden verlangd dat ze betrekking heeft op gebeurtenissen van na de indiening van zijn conclusie van eis. Leent elke strafzaak zich voor deze procedure? Nee. Bij zaken waarin de verdachte geen raadsman heeft en bij kleinere zaken (in principe bij alle politierechterzaken) lijkt daarvoor geen plaats te bestaan. Maar bij – wat meer omvangrijke – MK-zaken met van een raadsman voorziene verdachten kan de hier voorgestelde gang van zaken worden toegepast. Het voert te ver in detail hier termijnen te bespreken. Voorstelbaar is echter dat iedereen uiterlijk twee weken voor de zitting over de conclusie van antwoord beschikt. De conclusie van eis van de officier van justitie moet daaraan een redelijke tijd voorafgaan. Men zou regiezittingen kunnen organiseren om een en ander in goede banen te leiden.

Hindernissen en oplossingen

Het gebruik van conclusies van eis en dergelijke in strafzaken is overigens niets nieuws. In grotere ontnemingszaken komen ze al voor, met als gevolg dat zittingen aanmerkelijk efficiënter en met meer diepgang kunnen verlopen. Dat effect zou ook in gewone strafzaken kunnen worden bereikt. Ongetwijfeld zullen zich, zoals in alle procedures, hindernissen opwerpen. Daarvoor kan gaandeweg naar oplossingen worden gezocht. Het uitgangspunt is dat de procedure in een vroeger stadium en daarmee zorgvuldiger wordt voorbereid. Voorkomen worden de gevolgen van de praktijk dat de betrokken functionarissen pas op een laat moment (bij wijze van spreken de avond ...) voor de zitting naar het dossier gaan kijken en tegen allerlei omstandigheden aanlopen waaraan op dat ogenblik niets meer kan worden gedaan anders dan de zaak aan te houden. Verder kan de rechtbank zich gericht op de standpunten van partijen oriënteren en naar de bewijsmiddelen kijken. Het vonnis kan er alleen maar beter van worden. •